ئەدلێر و

لێکدانەوەی ڕەفتاری مرۆڤ و کەسایەتی

وەرگێرانی
عطا فائق قەرەداغی

بە پێی بۆ چوونی ئەدلێر دەروونزانی تاکە کەس ئەو زانستەیە هەوڵی تێگەیشتنی هەڵس و کەوت و ڕەفتاری هەر کەسێك دەدات لەسەر ئەو بنچینەی کە یەکەیەکی ڕێکخراوە . هەروەها بڕوای وایە هەرچی کردەوەمانە ڕێنوومای ئاراستەی سەرەکیمان لە ژیاندا دەکات و مەبەست لەمەش ڕاستکردنەوەی ئاراستە هەڵەو نەگونجاوەکانە لە ڕێگای بەکار هێنانی زانستی بنەڕەتی‌یەوە کە لە ئەزموونگەری تیۆریدا بەکاری دەهێنین [١] .

هەروەها ئەدلێر ژمارەیەك گریمانی تیۆری دەخاتە ڕوو و پێش لەسەر ئەوە دادەگرێت کە تێگەیشتنی کەسایەتی مرۆڤ شتێکی شیاوە ئەگەر بێت وئاگاداری ئامانجەکانی ئەو کەسە بین بە واتایەکی‌تر ئامانجەکانی (کەسێك) ڕەفتارو هەڵسوکەوتی دیاری دەکات و ئاراستەشی دەکات ، واتە داهاتوو لە ژێر کاریگەری ئێستادایە ، کەواتە بە پێی بۆ چوونی ئەدلێر جوڵاندن لە پێش بین کردنی داهاتوودا زیاترە لەو شتانەی لە ڕابردوودا هەستیان پێ کراوە .

دیسان ئەدلێر لای‌وایە کە خەڵك مەبەستێکیان لە ژیان هەیەو بە شێوەیەکی دیاری کراویش ئەو مەبەستە تێگەیشت بە پلەی پێگەیشتن و خۆ تەواو کردن . ئەدلێر لە نووسینەکانی سەرەتایدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە مەبەستی سەرەکی ئادەمیزادو هەوڵ و تەقەلای شێوازێکی دوژمنکارانەی هەیە لە پێناوی دەسەڵات کردنە سەر خەڵکی تردا . ئەم گریمانەشی لە شێوەیەکی وەهادا دارشتووە کە ڕووی تێروانینە بۆ مرۆڤ گوایە ئافریدەبوویەکی خۆپەرستەو هەموو مەبەستی مەزنکردنی خودی خۆیەتی .

پاش پێدا چوونەوەو هەڵسەنگاندنی بیرو بۆ چوونەکانی لەسەر ئەوە ڕێك کەووت کە ئامانجی سەرەکی مرۆڤ « بەرزبوونەوەیە » ، هەروەها ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە تێکۆشانی مرۆڤ لە پێناوی (بەرزکردنەوەی خۆدایە) کە دوو شێوازی هەیە :ـ یەکەم ئارەزووە بۆ سەپاندنی هێز بەسەر کەسانی تردا کە ئەمەش ڕێبازێکی هەڵەیەو تاکە توورەو تەنگە نەفەسەکان دەیگرنە بەر . دووەمیش هەوڵدانە لە پێناوی « بەرزبوونەوەدا » کە بە هەستی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵ پەروەری‌و گیانی هەرەوەزی دەناسرێتەوە بۆ «بەرزبوونەوە و پێگەیشتن» ئەمەش ئەو ڕێبازەیە کە تاکە تەواوو تەندروستەکان دەیگرنە بەر .

هەست بەکەم و کوری کردن

ئەدلێر لە ڕۆژگاری سەرەتای کارکردنیدا گرنگی بە کەم‌وکوری ئەندامی دەدا واتە بوونی کەم و کوری یان لاوازی بایۆلۆژی کە هەستی بێ‌توانای‌و گۆشەگیری لای مرۆڤ دەوروژێنی .

هەروەها هەوڵی دەدا کە ئەم کەم‌وکوریانە لە ڕێگای بەکارخستنی توانایەکی تایبەتیەوە یان گەشە پێدانی ئەندامانی ترەوە باربوو بکاتەوە .

جگە لەمە ئەدلێر تێگەیشت کە تەنها لاوازی‌و لە کارکەوتنی ئەندامێك نی‌یە کە دەبێتە هۆی لە کارخستنی هەوڵ و ئەرك جێ‌هێنان بەڵکو تێروانینی ئەو کەسەیە بۆ ئەو لاوازی‌و کەم و کوری‌یە . ئەدلێر زاراوەی (attitude ـ هەلوێستی) بە شێوەیەك بەکار هێناوە گوایە ئارەزوو یان (نزعە)ی زانراوە بۆ وەڵام دانەوەی شتەکان جێگیرانەو بە ڕێگایەکی پەسەند یان ناپەسەند [٢] .

نموونەی باویشی بۆ ئەم مەبەستە (دیموستین)ە کە لە سەردەمی منداڵیدا بەدەستی چڵەمەی دواندن دەیناڵاند کەچی کاتێ گەورە بوو هەوڵێکی زۆری‌دا تا بووە ووتار بێژی بە ناوبانگی یۆنان . ئەدلێر لەبەر ڕۆشنای ئەم بۆ چوونەیدا وویستی پێ لەسەر ئەوە داگرێت کە ئەو ئەندامانەی لەش کە کەم و کوری‌و لاوازییان تێدایە کار لە نەش و نووماو گەشە کردنی کەسایەتی دەکەن . چونکە هەلوێستی (تاك) بەرامبەر ئەو کەم و کوریانە هانی دەدات هەتا توانایەکی زۆر بخاتە کار بۆ باربوو کردنەوەیان . (ثیودۆر ڕۆزفلت) کە کەسێکی لاوازو نەخۆش بوو لە سەردەمی منداڵیدا کە گەورە بوو چاکترین نموونە بوو لە ڕێك و پێکی لەش و لاریدا، هەروەها ئەو کەسەی بە دەم لاوازی بینینەوە ئازار دەچێژێت هەوڵ دەدات هەستی بیستنی گەشە پێبدات [٣] . ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە کەم و کوری ئەندامێکی لەش دەبێتە هاندەرێك بۆ بەرزکردنەوەو ناوو

ـۆزمت بەرز بوونــەوەی ئەو کەسە لە بوارێك لە بوارە جۆراو جۆرەکانی تری ژیاندا، وەك و هونەر، ئەدەب، رامیاری، هتد..

ئەدلێر مەفهـومی هەست بە کەم و کوری کردن وا نیشان ـدات کە دەرئەنجامی هەستەوەرەکانەو، لاوازیو بێتوانایی ـیـزی خۆراگـتن و دان بە خۆدا گرتنــە . هەروەهــا ئەدلێر ـەستەواژەی «نارەزایی نێرایەتی» بە شێوەیەکی وا بەکار هێناوە کە سەرجــەمی باربوو کردنەوە رەفتارییەکان دەگرێتەوە، لەم ـچوونەوە بەپێی بیرو لێکدانەوەی ئەدلێر (بەرزبوونەوە) تەنها ـۆ (نــێریــەتیو پیــاوەتیــە) کە شێـوەی جێگـیر کردنی خودو ـەربەستیو دەسەڵات وەردەگرێت، بە پێچەوانەی ئەمەوە کە ـەم و کوریو مێیەتی دووزارەوەی بۆ یەکن و بە شێوەیەکی ـمولی رەفتاری مێیەتی نیشان دەدەن کە خراپیو مل کەچیو ـبەستەیی‌یە .

ـەم بیرو باوەڕەی ئەدلێر لەسەر ئەو رۆڵانە وەستاوە کە پیاوو ژن ـە کۆمــەڵدا پێی هەڵدەسن ئەدلێر دەستــەواژەی « نارەزایی ـێرانەی » بەکار هێناوە تا ئەوەی پێ نیشان بدات کە ئافرەتان ـە کۆمــەڵدا لە مەکـانەیەکی نزامدان و لە ئەنجامی ئەمەشدا هەوڵ نادەن (نەخشەی هەستی ناتەواو بکێشن) لە رێگای رەفتار کردنی پیاوانەوە . هەروەها شێوازە رەفتاری تریشی هەیە کە دەشێت لە نێو ئەو ئافرەتانەدا ببینرێت کە رەفتاری ژنانەی زیـاد لە سنوور دەکەن ئەو ئافرەتەی کە (بە مێینەییەکی) زۆرەوە دەردەکـەوێت . وا لێـك دەدرێتــەوە کە مەبەستی لەم شێوازە تەنها وەك وەسیلە بەکار هێنانێکە بۆ سەرگەرم کردنە و تەڵە نانەوە بۆ راوکردنی پیاوان بە مەبەستی خۆ بەرزکردنەوەو دەسەڵات دار بوون .

ئەم مەفهومەی ئەدلێر هەمان شێوە بەسەر پیاوانیشدا دەچەسـپێت ئەو پیـاوانــەی کە هەست بە نەبـوونی هاوسـەنگیو ئاسـایشی دەرونی دەکـەن رێگای رەفتارکردنی نەگـونجاو دەگرنە بەر هەتا بیسەلمێنن کە بەراستی پیاون . (ڤانموزج دون جوان) کەسێکە کە دەیەوێت لە رێگای سەرگەرم کردن و ئیغـرا کردنــە دووبـارە بوومکـانیـەوە پیاوەتی خۆی بسەلمێنێت . ئەدلێر رای وایە کە ئەم جۆرە دیاردانە چ گوێرەی پیـاو یان بەگـوێـرەی ژن بەڵگەی کەسایەتیەتی تورەو تەنگە نەفەسە .

لە دوای ئەمە ئەدلێر مەفهومی کەم و کوری و لاوازی ئەندامی زیاتر گشتی و فروان دەکاو دەڵێت ئێمە هەمووومان هەست بە کەم و کوری هەستی سایکـۆلوژیو کۆمـەڵایـەتی دەکەین . ئەمــەش هەر لە قونـاغی سەرەتـای ژیـانەوە لە چوارچێوەی خێـزاندا دەست پێ دەکات . باوان و خەڵکی تریش تەنها بە لاشــە لە منـداڵ گەورەتـرنـین بەڵکـو زیاتر پێگەییوون و لە گوشادی چەڵەمەکانی ژیاندا بە تواناتر و سەر دەرچووترن . ئەمەش وا لە منداڵ دەکات هەست بە لاوازیو کەم و کوری بکات لە کۆری گەورەکاندا .

هەوڵدان لە پێناوی بەرز بوونەوەدا

ئەدلێر براوی وایە کە خەبات لە پێناوی بەرزبوونەوەدا لە هەست کردن بە کەم و کۆرییەوە هەڵدەقوڵێت هەر لەبەر ئەوە وای دادەنێت کەهەموو کەسێك هەست بە ناتەواوی دەکات و لە پێناوی پرکردنەوەی ئەم ناتەواویەشدا هەوڵ دەدات هۆیەك بۆ باربووکردنەوەی ئەو هەستی کەم و کوریانە بدۆزێتەوە هەروەها لاشی وایە کە هەوڵ و تەقەلا لە پێناوی بەرز بوونەوەدا یەکێکە لە راستییە بنچینەییەکانی ژیان . لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە بووە هۆی ئەوەی کە ئەدلێر روو بە رووی گەلێك رەخنە بێتەوە چونکە ئەم مەفهومە لە بیرو باوەڕی (نیتشە)وە دەهات کە گۆڕانێکی کەمی بەسەردا هاتبوو ئەویش ئەوەیە کە مەفهومی هەوڵدان لە پێناوی بەرز بوونەوەدا مانای بەرز بوونەوەی ئیستبدادی نییە یان گەیشتنی تاك بە ناوەندن و دوا پلەنییە بەڵکو باری پاڵنانی یەکسانیو تەریبی شێوەی نەش ونوومای ئەندامیە .

لە راستیدا ئەدلێر هەوڵی دا کە ئەم مەفهومەی جێگیرو چەسپاو بکات بە پاڵپشتی ژمارەیەك مەفهوماتی پێشتری وەك و (تەواویی ، هەوڵدان بەرەو بەرزتر ، پاڵنان لە نزمەوە بۆ بەرز یان، پاڵیان لە خراپەوە بۆ چاك)[٤]

(دکمـان) وای نیشـان دەدات کە سەرکەوتن مانای هەوڵداە لە پێنـاوی گەیشتن بە خاڵی (خوتـەواوکـردن)دا . ئەمــەش لای ئەدلێر دەکـرێتــە دوو بەشــەوە سەرکــەوتنی (بەرزبوونەوەی) تاکە کەسی و بەرز بوونەوەی گشتی . بەرز بوونــەوەی تاکـانــە زیـان بەخشــە چونکە هەوڵدانی تاکە بۆ تێرکـردنی داواکـارییـەکـانی و پرکردنەوەی پێویستییەکانی لەسەر حسابی کەسانیتر ، بەڵام هەوڵدان لە پێناوی گشتدا راسـت و پەسـەنـدە چونـکـە لە ئەنجـامی دەستگـیرۆی کەسانیترەوە توانای تاکە کەسیش بەدی دەهێنرێت[٥] .

ئەندێشە کۆتایی

ئەدلێر ئەم زاراوەی بە مەبەستی (ئامانجی ئەندێشەیی) بەکار هێناوە کە رابەرایە تی رەفتاری کەسێك دەکات .
ئەم مەفهومەش لە نووسراوەکانی (هانز فانکەری) فەیلەسوفەوە وەرگیراوە (As –if) کە دەڵێت خەڵکی بیرو باوەڕێك ئافریدە دەکەن ، یان دادەهێنن کە رابەرایەتی رەفتاریان دەکات .
ئەدلێر ئەم بیرو باوەڕەی وەرگرت و گەیشتە ئەو ئەنجامە بەسوودەی کە شێوەی جۆراو جۆری هەوڵدانی تاکە جیاوازەکان رووداوات بێ زانینی ئامانجەکانی ژیانیان .
ئامانجیش ئەوەیە کە رەفتار ئاراستە دەکات و پێویستە بۆ پێش کەوتنی تاکەکان و نەش و نووما کردنیان .
ئەدلێر لەو بروایەدایە کە ئەم ئامانجانە خەیاڵین و شتێکی راستەقینە یان ماتریاڵی نین . بۆ نموونە دەشێت بروا بێنێت بەوەی مەبەستت یارمەتی دانی خەڵکی و خۆخستنە ناو ئەو چالاکیانەوەیە کە بەرژەوەندی خەڵکیان تێدایە ، هەروەها دەشێت وا بروا بێنێت کە «گازنوفایت» و مەبەستەکەشت سەلماندنی سەرکەوتنتە بەسەر ئافرەتاندا لە رێگای ئیغراکردنێکی نا ئاشکراو بێ کۆتاییەوە .[٦]
بەپێی تێروانینی ئەدلێر تەسەورکردنی مرۆڤ روو بەرووی ئەو دیاردانەی لە سروشتدا هەیە دەبێتە هۆی دیاری کردنی رەفتارو هەڵس و کەوتکردنی .
بیرو بۆ چوونی «ئەندێشە کۆتایی» ئەو بیرو بۆ چوونەیە کە رابەرایەتی هەڵس و کەوتی مرۆڤ دەکات .
ئەم خاڵەش لە گەوهەردا بە تەواوی جیاوازە لە بۆچوونەکانی فرۆید کە دەڵێت رەفتاری مرۆڤ لەلایەن پاڵنەرێکی بایۆلۆژیەوە دیاری دەکرێت و تاقی کردنەوەو شارەزایی و سەردەر چوونیش دەگەرێتەوە بۆ قوناغی منداڵی . ئەدلێر لە روانینی بەرەو داهاتوودا سروشتی ئامانجی پێش بین کراوی تاکە کەس وا دەبینێت کە شیانی ئەوەی هەیە وەك دالەیەك لە لێکدانەوەی کەسایەتیدا بەکار بهێنرێت .
بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی
ئەدلێر بە شێوەیەکی دوور لە گومان و دڵنیاییەوە بڕوای وایە کە ئێمەی مرۆڤ یەك بەوی ترەوە بەندین ، هەر لە یەکەم رۆژی دەست پێ کردنی ژیانەوە .
هەروەها دەبێت دان بەو راستیەدا بنێن کە هەریەکەمان پشت دەبەستێتە ئەوانی تر یان پێویستی بەیارمەتیان هەیە . هەر لەبەر ئەمە ئەدلێر زیاتر پێ لە سەر کاریگەری و کار تێکردنی کۆمەڵایەتی دادەگرێت وەك لە هێزە بایۆلۆژیەکان ئەمەش بۆچوونێکی دژ بەفرۆیدە .
سەرەرای ئەمە ئەدلێر دەڵێت هەستکردنمان و گرنگی پێدانی کۆمەڵایەتیمان شتێکی ئەزەلیەو دەشێت لە رێگای ئاراستەکراوی گونجاو و لەبارەوە راهێنانی پێ بکەین .
هەر لەم بۆ چوونەوە دەڵێت و ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هەوڵ و تەقەلا لە پێناوی (تەواو کردنی) خەڵکیدا یارمەتیمان دەدات بۆ بەدی هێنانی گەوهەری ئەم مەسەلە .
واتە هاریکاری لەگەڵ کەسانی تردا هەر یەکە لە ئامانج و مەبەستی تاکە کەسی و کۆمەڵ بەدی دەهێنێت .
ئەمەش مانای ئەوەیە کاتێ کە لێکۆڵینەوە لە بارەی بەرزبوونەوە بەرەو بەرژەوەندی کۆمەڵایەتیەوە ئاراستە دەکرێت واقعیی و سوود بەخشی دەبێت .
بەلام کاتێ کە دوورە پەرێزو گۆشەگیر دەوەستێت و نامۆ دەبێت بە بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی ئەوا پەرشو بڵاوو شتێکی لاوازو ناکاریگەر دەردەچێت .
ئەدلێر لە نووسینەکانی دوایدا بە توندی پشتگیری ئەم مەفهومەی دەکات کە پاشتریش لە گەوهەرەکەی دەدوێین .
شێوازی ژیان و خودی (تاك) داهێنەر
لای ئەدلێر ئەم دوو مەفهومە وابەستەو پێکەوە بەندی یەکترن و شێوازی ژیان نیشان دەدەن ، واتە شێوازی ژیانی کەسێکی دیاری کراو (کەسایەتیەکی دیارکراو) کە لە کۆتایی قۆناغی منداڵیدا پێك دێت [٧] ئەمەش ئەو رێگاو رێبازانە دەگرێتەوە کە خەڵکی لە پێناوی گەیشتنە ئامانجەکانیاندا دەیگرنە بەر .
ئەکتەرێك دەیەوێت لە خلالی خوێندن و کاری سینەماو شانۆوە بگاتە پلەی پێگەیشتن . زانایەك هەوڵ دەدات لە رێگای خوێندنەوەو دراسەی چرو پرو بیرکردنەوەی قوڵ و موناقەشەی بیرو باوەڕی خەڵکانی ترەوە سەرکەوتن مسۆگەر بکات .
ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە کە هەر تاکێك (کەسێك) شێوازی تایبەتی خۆی هەیە لە ژیاندا . زانا شێوازی خۆی هەیەو وەرزشەوانیش شێوازی خۆی . رەفتاری هەر کەسێکیش بەشێوەیەکی گشتی لەشێوازی ژیانی تایبەتیەوە ، هەڵدەهێنجرێت . ئەدلێر زۆر پێ لەسەر ئەم مەفهومە دادەگرێت و وای دادەنێت کە بنچینەی ئەو سیستەمەیە کە کەسێك

ـەر پای ئەرکەکانی لەسەر بنیات دەنێت و هەڵس و کەوتی پێ ـکات .

ـگـترین شتێـك کە لەمـە ئەنجـامی دێنێت دیـاری کردنی ـیـزی تاکە کەسە کە سیفاتی لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەی هەیە ـگوێرەی رەفتاری تاکەکە خۆیو سەردەر چوونی .

ئەدلێر وا بۆی دەچێت کە شێوازی ژیان لە پێنج ساڵی ـمەی تەمەنی منداڵیدا پێك دێت و منداڵ لە ئەنجامی هەڵس ـکەوتی لەگەڵ باوانیدا بە دەستی دەهێنێت و بە شێوەیەکی ـیگیرو چەسپاو لە کۆتایی ساڵی پێنجەمدا پێك دێت و گۆرینیشی ـ قۆناغەکانی داهاتووی ژیانیدا شتێکی ستەم و گرانە . ئەم ـیوازە پێکهـاتنە کە لە سەردەمی منداڵیدا پێك دێت وەك و ـرچێـوەیـەکـی لێ دێت بۆ رێ نوومـا کردنی رەفتـاری ـ هـاتـوومـان . واتـە ئێمە لەو بوارەی کاری تێدا دەکەین و ـرەزایی و سەردەرچوونمان تیا بەکاردێنین تەنها ئەو شێوازە ـیکهاتنەی منداڵیە رابەریو رێنومامان دەکات .

ـئەدلێر بڕوای وایـە کە شێوازی ژیان وەك و پەرچە کردارێکی ـەست بەکـەم و کوری کردن وایـە کە لە ژیانماندا هەستی ـپێـدەکەین گەرچی ئەم هەست کردنە راست بێت یان خەیاڵی . ـئەو کەسەی هەرچی بەرنامەی ژیانیەتی لەسەر بنچینەی پشت ـگوێ خستن و گوێ پێ نەدان دادەمـەزرێنێ و رێك دەخات ـیـارە بە پێی ئەم بۆ چوونـە جۆرە لێکـدانەوەیەکی تری بۆ ـدەکرێت . بەڵام ئەو کەسەی دەسەڵات دارە بەسەر شێوازی ژیـانی و هەستی دوژمنکـارانـەو هێـز بەکـار هێناندا ، وای ـ دەنێت ئەو کارەی لەگـەڵ ئارەزوویـدا ناگـونجێت بەرەنگار ـبوونەوەیە بۆی .

لای ئەدلێر (تاکی داهێنەر) وەك زاراوەو پێناسەکردنی ـیەتی‌یـە لەبـوونی توانـا بۆ دروست کردن و بینـاکـردنی ـکەسـایـەتیو مسـۆگەر کردنی چارەنووس . خودیش دەگاتە ـبڵندترین پلەو قۆناغی کاتێ کە دروست کەرو داهێنەر بێت ، ـهەر ئەمـەش تا سنورێکی دیاری کراو شێوازی ژیان دیاری ـدەکات . خودی داهێنەر شتێك نی‌یە کە شایانی تێبینی کردن ـبێت وەك بوویـەکی ماتـریاڵی بەڵام لە خلالی هەڵس و کەوتی ـکەسێکەوە کە رەفتاری پێدەکات بەرامبەر ئەو چەڵەمانەی لە ژیانیدا روو بەرووی دەبێتەوە هەستی پێدەکەین .

مەفهومی خودی داهێنەر ئەوە نیشان دەدات کە ئەدلێر بڕوا بە لێکدانەوەی تیۆری فێرکردن لەسەر بنچینەی « وروژان ـ وەڵام دانەوە » ناکات . ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ناتوانرێت هیچ شتێك دەربارەی سەردەرچوون و زانیاری کەسێکی خراپ بزانـرێت . لەکـاتێکـدا کە ئەدلێر وای دەبینێ « کاتی مرۆڤ وابـەستـەی جیهـانی دەرەوەنی‌یە لە سەر ئاستی رێگایەکی پێشتـر دیـاری کراو ، ئەوا هەمیشـە خۆی دەستێتـەوە بە لێکدانەوە دەرونیە تایبەتی‌یەکانی خۆیەوە »[٨]

بەپێی مەفهـومی خودی داهێنـەر هەریـەکـەمـان کەسـایـەتی تایبەتی خۆی ئافریدە دەکات یان دادەهێنێت ، ئەویش لەسەر بنەمای ئەوەی لە رابردووەوە واتە (باوانەوە).. بۆمـان ماوەتـەوە یان لەسـەر بنـەمـای شارەزایـیو سەردەرچوونمان .

کەواتە بۆمان دەردەکەوێت کە لە ئەنجامی لێکدانەوەدا خەڵك خۆیان بەرپرسیارن بەرامبەر چارەنووسیان . زۆربەی کاتیش تەنهـا هەر خۆیـان ئاگـاداری شتە بەدەست هێنراوەکانن لە گوشادی چەڵەمەکانیاندا بە شێوەیەکی بەرپرسیارانەو ژیرانە ، بەڵام تاکە تورەو تەنگە نەفەسەکان واتە ئەوانەی کە ئامانج و مەبـەستـەکانیان هەست پێ‌نەکراوەو زۆربەی کات ئاگاداری بەدیـلی بەدەست هاتـوو نین کاتێ روو بە رووی هەڵوێستی دیاری کراو دەبنەوە .

پرۆسیسی نەش و نووومای کەسایەتی

بەپێی بیرو باوەری ئەدلێر باوان رۆڵی گرنگ دەگێرن لە هاندان و هان نەدانی هۆی گەشەکردنی منداڵەکانیان دا باوان هەوڵ دەدەن زانیاری‌یەکی قۆڵ لە بارەی تەنگ و چەڵەمەکانی ژیانەوە بدەنە منداڵەکانیان کە ئەدلێر دەیکاتە سێ پۆلەوە :ـ کە ئەوانیش کارو هاورێیەتیو خۆشەویستین .

ئەدلێر گرنگی‌یەکی تایبەتی دەداتە رۆڵی دایك کە کەسی یەکەمە پەیوەندی تووندو نزیکی لەگەڵ منداڵدا هەیە .

ئەگەر دایکێك منداڵەکەی خۆش بووێت شتێکی ئاسایی‌یە کە گرنـگـی بە پەروەردە کردن و شارەزاکـردنـی لە بارەی پێـویستی‌یـەکانی ژیانەوە دەدات بۆ مسۆگەر کردنی خۆشیو بەختەوەری پاشە رۆژی .

دایـك منـداڵەکەی فێری هاورێیەتی و ها ریکاری کردەوەی چاك و ئازایـەتی دەکـات . ئەوساش منداڵ هەست بە بوونی

یەکێتی و یەکگرتن دەکات لەگەڵ خەڵکیدا کاتێ سەربەرزانە دەتوانێت ئەرکەکانی ئەنجام بدات و سەربەرزانە کار بکات بۆ زاڵ بوون بەسەر چەمەڵەکانی ژیانیدا . بەڵام ئەگەر دایک گومانی لە ڕۆڵی خۆی کرد ئەوا ئەوسا سەرقاڵی ئەوە دەبێت کە بوون و بەرزێتی کەسێتی تایبەتی خۆی بسەلمێنێت .
ڕەنگە هەوڵیش بدات کە بۆ خەڵکی بسەلمێنێ گوایە منداڵەکەی زۆر زیرەك و ڕەوشت بەرزترە لە کەسانی تر ، ئەنجامی ئەمەش ئەم منداڵە زۆر سست دەبێت لە پێشکەوتنیدا و لە چاو کەسانی تریشدا لاوازو بێ توانا دەردەکەوێت . بۆ بەدبەختیش زۆربەی ئەم منداڵانە بە شێوە پەرچەکردارێك وەڵامی ئەم لاوازیو بێ توانایەیان دەدەنەوە کە بریتی یە لە ڕوویەکی بەدخوانە بەرامبەر خەڵکانی‌تر. هەروەها بەهەمان گیانی دوژمنکاریشەوە مامەڵە لەگەڵ تەنگ و چەڵەمەکانی ژیانی خۆشیاندا دەکەن . ئەم جۆرە منداڵانەش کە هەست و ئارەزووی گرنگی دانی باری کۆمەڵایەتیان نی‌یە بەشێوەیەکی ئاسایی ئەو کەسانەیان لێ دروست دەبێت کە لە کۆمەڵدا پەسەند نین واتە کەسانی تورەو تەنگە نەفەس و تاوانبارو دەست درێژو بێ کەڵك .
ئەدلێر بروای وایە کە گرنگی ڕۆڵی باوك ئەوەیە بیسەلمێنێ کەسێکی گرنگ و لێهاتووە لە ڕێگای هاوبەشی‌کردنیەوە بۆ بەختەوەرکردنی ماڵ و منداڵ و کۆمەڵەکەی . هەروەها دەبێت مێرد وەك و دوو کەسی یەکسان و هاوبەشی هەڵس و کەوت لەگەڵ ژنەکەیدا بکات لە ڕوو بە ڕوو بوونەوەی تەنگ و چەڵەمەکانی ژیاندا . هەروەها پێویستە ژنیش لەسەر هەمان بنچینە هەڵس و کەوت لەگەڵ مێردەکەیدا بکات و نرخی بداتێ . خۆ ئەگەر ژن لە وون کردنی سۆزو خۆشەویستی منداڵەکانی ترساو مێردەکەی ناچار کرد کە لێپرسراوی یەکەمین بێت لە سزادانی منداڵەکانیاندا بەرامبەر کارە هەڵەو ناپەسەندەکانیان ئەوا ئەو ساتە ئەوەك و دایك و ئەوەك و ژن ئیلتزامی خۆی نیشان نەداوەو بەدەستی نەهێناوە، بەڵکو کارێکی خراپ و بێ‌کەڵك ئەنجام دەدات و تاوانباریشە لەوەی کە ڕێنوومایی منداڵەکانی تەنها بەمێردەکەی دەسپێرێت، دیارە هەمان بۆچوون بەرامبەر مێردو باویکیش ڕاستە .
ئەدلێر ڕای وایە کە ڕێنووما کردنی منداڵ شتێکی خراپەو ئاماژەش بۆ ئەوە دەکات کە « گرێی هەست بە ناتەواوی کردن » دەشێت دروست ببێت کە ئەمەش بە سێ ڕێگا پێك دێت لە هەرەتی منداڵیدا ئەوانیش(١) ناتەواوی ئەندامی(٢) پشت گوێ خستن(٣) ڕێنووما کردن .

جێگای منداڵ لە خێزاندا

ئەدلێر گرنگی بە مەسەلەی ڕێکخستنی منداڵ دەدات لە خێزاندا و لای وایە کە هەموو منداڵێك لە خێزاندا بە شێوەیەکی تایبەتی ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێت بە پێی ریزبوونی لە دایك بوونی منداڵ لەم ڕێگا تایبەتیەی ڕەفتار لەگەڵ کردنیەوە شێوازی ژیانی دروست دەکات کە دواتر دەبێتە بەردی بناغەی ڕەفتارو هەڵس وکەوتی .
ئەدلێر ڕای وایە کە منداڵی یەکەم لە خێزاندا یەکەمین جێگای گرنگی پێدانە چونکە « جێگری تەختە » . خۆشەویستی باوانی بە دەست دەهێنێت و هەست بە بەختەوەرییان دەکات لەگەڵ ژیانێکی بەختیارو پڕ ئاسوودەدا . بەڵام کاتێ منداڵی دووەم لەدایك دەبێت بۆ منداڵی یەکەم ڕوودداوێکی جەرگ برە . لەدایك بووی نوێ جێگای مەلیکی کودەتا بەسەرا کراو دەگرێتەوەو گرنگی پێدان و سۆزو خۆشەویستی باوان لە ئەنجامی هاتنی ئەم هاوبەشە نوێیەدا دابەشی دەبێت ... بارێکی ئاوا هەرگیز منداڵی یەکەم دڵخۆش ناکات . بەڵکو بەرەو نەرەزاییو بەرگری کردن دەیجوڵێنێ ئەنجامیش دەبێتە دوژمنایەتی کردنی ئەو منداڵانەی لە خۆی بچوکترن .
بە پێی بۆچوونی ئەدلێر منداڵی یەکەم بە شێوەیەکی چاکتر گرنگی هێزو دەسەڵات تێ‌دەکات مادەم کە بەرگەی وونکردن و لە دەست چوونیانی گرتووە لە پەیوەندی خێزانیدا [٩] . بۆیە بە ئاشکرا دەبینرێت ئەو منداڵانەی کە نۆسکەن زۆربەی کات ئاواتی گەرانەوە بۆ ڕابردوو دەخوازن و بەرامبەر بە داهاتوو ڕەشبین و بێ ئومێدن .
لەگەڵ ئەوەشا گونجاو خاوەن ویژدانێکی زیندون و گرنگی‌یەکی تەواویش بە لێکدانەوەی هەر شتێك بە دوورو درێژی دەکەن [١٠] .
منداڵی یەکەم (نۆسکە) بە شێوەیەکی بێ‌پایان هۆگری دەسەڵات نواندن دەبێت و لە ژیانی داهاتووشیدا بروای دەکاتە

سەرو سەرەرای ئەمەش ئارەزووی پاریزگاری کردنی (باری باو) دەکات و حەز دەکات ببێتە رامیاری‌یەکی خۆ پارێز . بەلام مندالی دووەم کە نۆسکەی لە سەر تەخت و جێگای بەرزی لابردووە لە بارو هەلویستێکی چاکتردایە چونکە بە تاقی کردنەوەی هەست کردن بە لە دەست چوونی(تەختدا) تێ نە پەریووەو تا ئێستاش جێگای گرنگی پێدان و خۆشەویستی بێ پایانی باوانیەتی . وەك و کاکی ئەو گرنگی‌یەی لە دەست نەداوەو بەلکو لە حالەتی وابەستە بوون و پاشانیش بەرزتر بوونەوەشدا یە لێی . هەروەك گەلێك جار پێش کەوتنی زمان و جولان و چالاکی لەو زیاترە ئەمەش تەماحی منافەسە کردنە بۆ پلەیەکی بالاتر (هەروەك فروید مندالی یەکەمە . لە خێزانداو ئەدلیریش مندالی دووەم)

دیسان ئەدلیر ئاماژە بۆ ئەوە دەکات ئەگەر مندالی گەورە لە سەر بناغەی یارمەتی و هاریکاری هەلس و کەوت لەگەل برا بچکۆلەکەی بکات ئەوا خۆی واتە برای گەورە بە شێوەیەکی تەندروست و ریك وپێك نەش و نووما دەکات ، بەلام ئەگەر مندالی گەورە (نۆسکە) هەست بە سووك کردنی برا بچوکەکەی بکات ئەوە شتێکی چاوەروان کراوە کەسێکی توورەو تەنگە نەفەس دەردەچێت . بەلام مندالی بچوك لە خێزاندا ئارەزوو دەکات لە شێوەیەکی باشدا گەشەو نەش و نوومای دیاری بکات . ئەدلیر بروای وایە کە باوان حەز بە رێ نوومای مندالی بچوکیان دەکەن و هەولی لاواز کردنی دەدەن و مۆلەتی نادەن بۆ خۆی پەروەردە ببێت . ئەنجامی ئەمەش ئەو مندالە دەبێتە بار بەسەر شانی کەسانی ترەوەو هەمیشە لە چاوەروانی یارمەتی‌و دەستگیرۆیی‌و چاودێریدا دەبێت ، چونکە لە مندالیدا لەسەر بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانی‌و گوشاد کردنی چەلەمەکانی خۆی رانەهاتووە . مندالی لەم شێوەشی هەمیشە بەدەست هەستی تال و سوێری کەم‌وکورییەوە دەنالێنێت مادەم خەلکانی تری دەوروبەری لەو شارەزاترو سەردەر چووترن .

بەلام مندالی تاقانە هیچ کەسێکی تر لە خێزاندا نی‌یە منافەسەی بکات و هەردەم جێگای سەرنج و گرنگی پێدانی باوانیەتی کە دایك بوونی رووداوێکی خۆشی هێنەر بووە لە سنوری خێزانەکەدا .

ئەم مندالەش زۆربەی کات پێش قوناغی پێگەیشتنی ئەمەنی دەکەوێت و رەفتاری گەورەکان بە خێرایی دەگرێت و هۆی ئەمەش دەگەرێتەوە بۆ بە سەر بردنی بەشی هەرە زۆری ژیانی لەگەل کەسانی بە تەمەنتردا . زۆربەی کاتیش تاقانە رێ نووما کراو دەبێت و بە تایبەتیش لە لایەن دایکی‌یەوە ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی لە رابردوودا روو بە رووی چەلەمەی خۆگونجاندن بێتەوە لەگەل دەوروبەردا .

نەش و نووما کردنی کەسایەتی

ئەدلێر رای وایە کەسێ بنەمای سەرەکی لە هۆکاری(ژینوار - البیئە) هەیە کە بریتین لە (١)کەم و کوری ئەندامی (ناتەواوی ئەندامێکی لەشی) (٢) پشت گوێ خستن و رەت کردنەوە (٣) رێ نووما کردن . ئەدلێر لای وایە کە کەسی تەنگە نەفەس و توورە ئەوەیە بە هەستێکی توندو تیژی خۆ بەکەم زانین دەناسرێتەوە ، کە هەول دەدات بۆ باربوو کردنەوەی ئەم هەست بەکەم و کوری کردنانە لە رێگای دانانی ئامانجی بەرزی خەیالیەوە ـ کە پێی وایە کاریگەری هەیە لەسەر دەرخستنی ئاستی بەرزتری بەسەر کەسانی تردا : سەرەرای ئەمانەش کەسێکی ووردبین نی‌یە لە هەلسەنگاندنی خۆیداو بەردەوامیش بەهاو پلەی خۆی دا دەبەزێنێت چونکە هەردەم لە دلەراوکێ‌و ترسدایە لە بەرامبەر بریاردان و هەلسەنگاندنداو لە هەلسەنگاندنیش دەترسێ . بە واتایەکی تر کەسێکی ترسنۆکە چونکە کەم و کوری ناتەواوییەکانی ئاشکراو زانراو لای کەسانی تر . کەسێکی لەم جۆرەش هەرگیز ناتوانێت لە خزمەتی کۆمەل و بەرژەوەندیدا کار بکات چونکە لێ هاتوو بە توانا نی‌یە بەلکو لاوازو بەزیوەو ستراتیژی خۆپاراستن بۆ خۆی پێش بین دەکات [11] نموونەش بۆ چەسپاندنی ئەم رایە حالەتێکی گریمانی بۆ قوتابیەك دادەنێین گوایە کە مندالی یەکەمە لە خێزاندا . لەلایەن باوانیەوە گرنگی‌یەکی زۆری پێ دەدرێت و هەمیشە وای نیشان دەدەن لە منالانی خزمانیان لێ‌هاتوو ترو سەردەچووترە لە گوشاد کردنی و بە ئاکام گەیاندنی ئەرکەکانیدا ، واشی دادەنێن کە دەبێتە سەرۆك و رابەرێکی مەزن و هەر باوانیشی سەرکەوتنەکانی زۆر بەرز دەکەنەوەو نوچ دان و کەوتن و بێ هیوا بوونی پشت گوێ دەخەن و بۆ هیچ نوچ دانێکیشی سەرزەنشتی ناکەن ـ بەلکو ئەو

نوچدانەی دەگەڕێننەوە بۆ هۆکاری تر ـ هەروەها نمرەی نزمی لە بابەتێکدا بە هۆی کاری ناعادیلانەی مامۆستاو توانا نەشکانی بەسەر ئەو بابەتەدا لێك دەدەنەوە . گەرچی لە کاتی ڕوو بەڕوو بوونەوەی چەڵەمەیەکدا هەست بە کەم توانایی و سەردەرنەچوون دەکات ، بەڵام بەوە قەناعەت بە توانای خۆی دێنێت گوایە باوانی لە نرخاندن و هەڵسەنگاندنی پڕ موبالەغەیاندا لەسەر هەقن هەر بەم شێوەو لە تەمەنێکی ئاوا منداڵیدا شێوازی هەڵەی ژیانی بنیات دەنێت و دیارە ئامانجە دوورەکانی داهاتووشی پێویستیان بە ووزەیەکی تەواو هەیە تا بەدیان بهێنێت و ئەم ئامانجە خەیالیەی ئێستاشی ڕێگای نادات دان بە هەڵەکانیدا بنێت و بڕواش بەخۆی دێنێت گوایە کەسێکی سەرکەوتووە بەسەر کەسانی تردا و هیوای بەدیهێنانی سەرکەوتنیشی هەیە لەهەر چالاکیەکدا کەپێی هەڵدەستێت .

نەش و نووماکردنی کەسایەتی و شێوازی ژیان

بەپێی بیرو باوەری ئەدلێر چوار شێوەیان شوازی بنچینەیی هەیە کە مرۆڤ لە هەڵس و کەوت کردنیدا لەگەڵ تەنگ و چەڵەمەکانی ژیاندا بینایان دەکات . بەڵام کۆنترو لای باپیرانمان بەسێ شێوازی بنچینەیی خراونەتە ڕوو کە بریتین لە کارو هاوڕێیەتی و خۆشەویستی .

شێوازی یەکەم ئەو شێوازە ڕاست و گونجاوەی ژیانە کە ئەدلێر پێی وایە لە ئەنجامی پەسەندیو ڕێك و پێکی ژیانی خێزانیەوە دروست دەبێت واتە ئەو خێزانەی منداڵی تێدا پەروەردە دەبێت و بە ڕێزو نرخ پێ دانەوە ڕەفتار لەگەڵ (باوکی) دەکات . ئەدلێر بڕوای وایە کە لەژێر سایەی ئەم بارو زروفەدا مرۆڤ ڕادێت چونکە گرنگی هاریکاریو یەکسانی نێوان خەڵك تێدەگات و ئەو ڕێبازە دەگرێتە بەر کە بەرەو بەدی هێنانی ئامانجی دیاری کراوو بەرژەوەندی کۆمەڵایەتیە ، هەر چەندە ئەدلێر سروشتی ئەو ئامانجانەی دیاری نەکردووە . کە دەشێت « سیاسەتێکی ئایدیالی » بێت لە جوڵانەوەی بەرەو ئامانجی پیشەیی دیاری کراودا بۆ نموونە وەك و پزیشکی ،.زەرەنگەری ، میکانیکی فرۆشیاری ئۆتۆمۆبیلی کۆن ـ چاك کاری ئامێری تەلەفیزۆن ... هتد . دیسان ئەدلێر بڕوای وایە کە مرۆڤی تەواو بێ کەم و کوڕی دەشێت ئامانجە خەیالیەکانی بگۆڕێت ئەگەر زرووف داوای ئەوەی لێبکات ، بۆ نموونە ئایا شتێکی پەسەندە کە ڕەفتارێکی نابەجێ بکات وەکو دزینی نانێك بۆ تێرکردنی منداڵێکی برسی ؟ ئەدلێر بێ چەندو چوون وەڵامی ئەم پرسیارە بە بەڵێ دەداتەوە ، بەڵام دیارە ئەمە تەنها لە حاڵەتی نەبوونی هیچ جۆرە چارەسەر کردنێکی تر دەبێت .

کەسی تەواو ئەو کەسەیە کە بەرنامەی ژیانی لەسەر بنچینەی بیرو باوەڕێکی دیاری کراو دادەنێت و هەڵسوکەوتی ڕاست و ڕەوانەو ، لە حاڵەتی ڕوو بە ڕوو بوونەوەی زروفێکی تایبەتیشدا توانای گۆڕانکاری لەو بنەمایانەدا هەیە کەلەسەری دەڕوات .

بەڵام سێ شێوازەکەی تری ژیان ـ یەکەمیان نواندنی دەسەڵات و فەرمان کردنە . خاوەنی ئەم جۆرە ڕێبازە بە شێوەیەك ڕەفتار دەکات کە هیچ نرخ و بەهایەك بۆ کەسانی تر دانانێت و کەسێکی دڵ و دەروون ڕەق و بەدو ئازار دەرە . جۆری دووەمیش ئەوەیە کە زۆربەی خەڵکی لەسەری دەڕۆن و ئەدلێر بە باوترین شێوازی دادەنێت . بەڵام دوا جۆریش شێوازێکی گۆشە گیرانەو کەنار کەوتنە کە ئەو کەسانەی لەسەر ئەم ڕێبازەن بە هیچ جۆرێك نابزوێن و هەوڵ و تەقەلایان نی یە بۆ بەرەنگار بوونەوەی تەنگ و چەڵەمەکانی ژیان .

شلتەز وای نیشان دەدات کەئەم سێ جۆرەی دوایی ئامادەی ڕوو بە ڕوو بوونەوەی چەڵەمەکانی ژیانی ڕۆژانەیان نی یەو ئارەزووی هاریکاری کەسانی تر ناکەن و . کارلێکی نێوان ژیانیان و واقیعی دەوروبەر شتێکی ناوازەی لێ ئەنجام دێت ، هەروەك سەرهەڵدان و دەرکەوتنی توڕەیی و تەنگە نەفەسی ئەنجامی ئەوەیە .

شێوازەکانی دراسەکردنی کەسایەتی

ئەدلێر هەر هەمان شێوەی فرۆید هەوڵی دا کە کەسایەتی(تاك) لەسەر بنچینەی بڕواکردنە سەرپشکنین و شیکردنەوەی

شارەزایی و (خیبرەی) مندالێتی‌یەوە تێ بگات ، لەم هەوڵدانە شیدا سێ شێوەی بەکار هێنا بۆ گەیشتن بەم (خیبرە) کاریگەرە شێوەی یەکەم پرسیار کردن لەو کەسە بە بیرخستنەوەی شارەزاییە سەرەتاییەکانی‌و پاشان بەراورد کردنی بەو راستیانەی کە تاکە کەسی لە خلالی شارەزایی‌و ژیانی ئێستاوەی دەیخاتە روو کە ئەمەش یەکگرتنی بیرو مەبەستی هاوبەشی ئەو کەسە دیاری دەکات لە رابەرایەتی کردنی هەڵس و کەوت و رەفتاری دا .

شێوەی دووەم بروا کردنە لەسەر لێکدانەوەی خەون وەك رێگایەك بۆ تێگەیشتنی کەسایەتی بەڵام بە پێچەوانەی فرۆیدەوە بروا ناکاتە سەر لێکدانەوەی سێکسی لەم بوارەدا . بەڵکو بروای وایە کە خەون بەپێی هیواو ئامانجی سەرکەوتن بەدەست هێنانەوە دیاری دەکرێت .

لای ئەدلێر خەون هەوڵ و تەقەلای نەستی کەسێك پێچەوانە دەکاتەوە بۆ گەیشتنە بە ئامانجە تایبەتیەکانی بەپێی شێوازی ژیانی تایبەتی خۆی ، بۆ نموونە ئەو قوتابیەی شێلگیرەو لە تاقی کردنەوە ناترسێت خەون بە هەڵزنانێکی سەرکەوتوانەوە دەبینێت لە لاپاڵی چیایەکدا بەرەو لوتکە کە گەیشتنە ئەو لوتکەیە مایەی دڵخۆشی و بەختیاری‌یەتی . بەڵام ئەو قوتابی‌یەی هەڵهاتووەو ئارەزووی پاش خستنی تاقی کردنەوەکانی دەکات خەون بەوەوە دەبینێت کە لە نزۆپی لوتکەکەوە بەردەبێتەوە خوارەوە (١٢) . بەم شێوە بریاری شێوەی خەونی کەسێك دەدرێت و دیاری دەکرێت بەپێی چۆنێتی ژیانی تایبەتی ئەو کەسە . مەبەست لە لێکۆڵینەوەی کەسێتی یەکێك ئاشکراکردنی شێوازی ژیانیەتی بۆ دیاریکردن و بریاردانی ئەو شێوازە ئاخۆ گونجاوو لەبارە یان نا . بەڵام شێوازی سێیەم کە ئەدلێر لە دراسەکردنی کەسایەتیدا بەکاری هێناوە بریتی‌یە لە ریز بوونی مندال لە خێزاندا (سەرەی لەدایك بوون) بە پشت بەستن بەو لێکدانەوانەی پێشتر ئاماژەمان بۆ کردن و لەرێگای زانیاری کۆکراوەوە لەبارەی ئەم سێ شێوازەوە دراسە کردنی کەسایەتی بە ئەنجام ،دەگات . هەروەها دەستگیرۆیی خەڵکی بۆ راستکردنەوەی شێوازی هەڵەی ژیانیان بە ئاکام دەگات .

مرۆڤ لە تێروانینی ئەدلێردا

ئەدلێر لە زۆر لایەنی لێکدانەوەی سروشتی مرۆڤدا دژی فرۆید رادەوەستێت ، (تێروانینی لە فرۆید مرۆڤانە ترە) و گرنگی‌یەکی زۆرتر دەداتە کارلێکی کۆمەڵایەتی و جێگای بەرزو بڵندی‌و کاریگەری لەسەر داهێنانی مرۆڤ و هەست کردنی بە بەهای مرۆڤ و کاریگەری لەسەر پێکهێنانی خودی داهێنەر بۆ بەرەنگار بوونەوەی باری ناهەمواری ژیان . ئەدلێر لەبیرو بۆ چونیدا گەش بینەو گرنگی‌یەکی تەواو بە مرۆڤ دەدات کە سەرمایەی داهاتووە ... لەبەر ئەوەش کە داهاتوو (ئێستا) هاتووە شایانی گۆرانکاری‌یەکی چاوەروان کراوە ، بە پێچەوانەی فرۆیدەوە کە لای وایە کەسایەتی هەر لە قوناغی مندالیدا پێك دێت و تەواو دەبێت . بە پاڵپشتی ئەم بۆچوونە کاریگەری گۆرانەکانی داهاتوو لەسەر رووداوەکانی رابردوو (ئیلغا) دەکاتەوە .
سەرەرای ئەوەش ئەدلێر پاڵنەرە سێکسیەکان بە دەسەڵاتدارو بزوێنەری رەفتارمان دانانێت و لای وانی‌یە کە رەفتارمان وابەستەی هێزێکی نادیارەو توانای دەسەڵات بە سەرکردنیمان نی‌یە .
کە فرۆید بە پێچەوانەی ئەمەوە زۆر پێ لەسەر ئەو پاڵنەرە دادەگرێت . سەرەرای ئەمانە ئەدلێر لای وایە کە مرۆڤ توانای ئەوەی هەیە بەرێگای تایبەتی خۆی شێوازی گونجاو لەباری ژیانی بگرێتە بەر ئەگەر هات و ئەو توانایەی پێویستە بۆ گۆرینی کەسایەتی خۆی‌و کۆمەڵگاکەی لە ئارادا بوو .
بە کورتی تێروانینی ئەدلێر بۆ سروشتی ئادەمیزاد چاکترین زانست و مەبدەئی ئەخلاقی نیشان دەدات کە ئەمەش بەهیچ شێوەیەك پەیوەست و پا بەندی بیرو باوەری فرۆید نی‌یە چونکە ئاگاداری سێکسی پشت گوێ خستووەو بە چاوێکی رەخنەگرانەی توندو تیژەوە بۆی دەروانێت .

تیۆری ئەدلێر لەبەر رۆشنایی رەخنەدا

تیۆری ئەدلێر گەلێك دیاردە بە خۆی دەگرێت کە لەم بوارەشدا بەتەواوی پێچەوانەی تیۆری فرۆیدە . ئەدلێر هۆو چارەسەری جۆراو جۆری نەخۆشی‌یە دەروونی‌یەکان باس دەکات .
لە چارەسەر کردنیشدا پێ لەسەر پێدا چوونەوەی بیرورا هەڵەکانی تاکەوە لەبارەی خۆی‌و خەڵکی تریشەوە دادەگرێت و داوای سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەکاتەوە . وە بە قوتار بوون لە ئامانجی هەڵەو ناپەسەندو پروا کردنە سەر ئامانجی نوێ و گونجاو هانی خەڵك دەدات بۆ زانینی‌و ناسینی توانایان وەك و «مرۆڤ» هەروەها هەوڵ دەدات تیۆرەکەی بۆ تێگەیشتنی ئەو

مەبەستانە بخاتە روو تەطبیقی بکات کە گوایە دامەزراوە رامیاری و پەروەردەییو ئاینییەکان کاردەکەنە سەر نەش و نووماکردنی کەسایەتی چ لایەنی پۆزەتیف بێت یان نێگەتیف . هەروەها دەشێت بڵێین کە تیۆری ئەدلێر لە سروشتی پێکهاتنیا گشت گرترە لە چاو تیۆری فرۆیددا کە لەسەر تاکە پاڵنەرێك و تاکە بنەمایەك پێك دێت کە ئەویش سێکسە . لەگەڵ ئەوەشدا کە تیۆری ئەدلێر لە تیۆری فرۆید پێشکەوتووەترە بەلام ئێستا بە دەست هەندێ مەفهومی زانستی تەسکەوە دەناڵێنن کە تەم و مژی گومان دەوری داون .

ئەدلێر هەوڵ دەدات کە هەتەمیەت رەت بکاتەوە بەوەی کە مەفهومی خودی داهێنەر دروست دەکات . هەروەها ئاماژەش بۆ ئەوە دەکات کە هەر یەکەمان شێوازی تایبەتی ژیانی خۆی بنیات دەنێت ئەمەش پێش ساڵی پێنجەم روو دەدات .
بەلام روونی نەکردۆتەوە کە چۆن منداڵ توانای بەدی هێنانی ئەم بینا کردنەی هەیە .
وە گرنگترین رەخنەش کە یەخەی ئەدلێر دەگرێتەوە پابەند کردنی رەفتارو هەڵس و کەوتی مرۆڤە بۆ تاکە پاڵنەرێك کە ئەویش تێ کۆشانە لە پێناوی «بەرز بوونەوەدا» .
کە لە راستیدا ئەمەش هۆیەکی تەسك تری هەیە کە بریتییە لە هەست کردن بەکەم و کوری .
لە ئەنجامی ئەمەشدا زۆر گۆرانکاری و پێکەوەبەستنی بەهێزو پتەو پشت گوێ دەخات کە کاریگەری گەورەیان لەسەر پێکهاتنی کەسایەتی و رەفتار هەیە .
پاشان ئایا هەست کردن بە کەم و کوری تاکە چەڵەمەیە کە مرۆڤ لە ژیانیدا دووچاری دەبێت و دژی دەجەنگێت ؟ وە ئایا شتێکی مەرجییە یان هەتەمی کە مرۆڤ هەستێت بە هەوڵ و تەقەلا بۆ باربووکردنەوەی ئەو کەم و کوریانە کە ئەم هەوڵدانەش شێوەی تێکۆشان لە پێناوی بەرز بوونەوەو خۆ تەواو کردندا وەردەگرێت ؟ سەرەرای ئەم کەم و کوریانەش تیۆرەکەی ئەدلێر مەزنەو گرنگی یەکەشی ئەوەیە کە ژمارەیەك لە توێژەوەران لە دراسە کردنی کەسایەتیدا بەراستی ئاماژەیان بۆ ئەوە کردووە بە ئەدلێر سەرسام بوون .
ئەدلێر بە یەکێك لەدامەزرێنەرەکانی بزوتنەوەی (مرۆڤایەتی ـ الوجـودیـە) دەرونـزانیدا دادەنرێت لەبەر ئەوەی پێ لەسەر سەربەستی تاك دادەگرێت لە بینا کردنی هەڵبژاردنەکانی و مامەڵە کردنی راهێنەرانەیدا .
ئەدلێر راستەو خۆ یان ناراستەو خۆ کاری لە ژمارەیەك زانایانی ناسراوی دەرون کردووە وەکو کارل رۆجرز ، ئەبراهام ، ماسلۆ ، رۆلوجی ،فکتۆر ، فرانکل ، ئێرك فرۆم ، کارین هورنای ، هاری ستاك سوڵیڤان .

پەراوێزەکان

1- Ryckman , P 86 , 1978
2- Ryckman , P 2 , 1978
3- Pervin , PP 84 - 86 , 1980
٤ـ شلتز ، ل ٧٣ ، ١٩٨٣
5- Ryckman , P 103 , 1978
6- Adlev , 1973
7- Ryckman , P 103 , 1978
٨ـ شلتز ، ل ١٩٨٣
9- Ryckman , P 91 , 1978
١٠ـ شلتز ، ل ٨٢ ، ١٩٨٣
11- Ryckman , P 93 , 1978
12- Adlev , P 70 , 1969

ژیانی ئەدلێر

ئەلفرید ئەدلێر ساڵی ١٨٧٠ لە ڤیەنا چاوی بە دنیا هەڵهێناوە ، منداڵی سێیەم بوو لە خێزانێکی پێکهاتوو لە حەوت منداڵ و باوانیش . کورو کچێك لە پێش ئەمەوە هاتوون . لە منداڵیدا دووچاری نەخۆشی بووەو بەهۆی کەمی خوێنەوە نزیك بووە لەوەی گیانی بسپێرێت لاوازیو بێتوانایی سەردەمی منداڵی تەنها کاری لە تەندروستی نەکردووە بەڵکو کاری کردۆتە سەر لەش و لاری ، کە ئەمەش زۆر پاڵیناوە هەتا ئەرکێکی زۆر بکێشێت بۆ ئەوەی هەر هیچ نەبێت لای کەس و کاری مەقبول بێت .

لە خوێندنیدا قوتابیەکی ئاسایی بوو، جارێکیان یەکێك لە مامۆستاکانی ئامۆژگاری باوکی دەکات کە بینێرێتە کارگەی دروست کردنی پێلاو چونکە لەو بروایەدا بوو کە ئەو جۆرە ئیشە نەبێت هیچی تری پێناکرێت ، جاریتر ئەدلێر هەوڵێکی زۆریدا تا ببێتە چاکترین قوتابی لە پۆلەکەیدا ، تەنانەت لەو بابەتانەش کە تێیدا لاواز بوو بۆ نموونە ماتماتیك .
ئەدلێر چووە قوتابخانەی پزیشکی ڤیەناو بەو بیرو

بۆچوونە سەرسام بوو کە دەیگوت دەبێت پزیشك چارەسەری گشتی نەخۆش بکات ، نەك هەر چارەسەری ئەو نەخۆشیەی دووچاری بووە . هەروەها زۆر بەو ووتەیەش سەرسام بوو کە دەڵێت :

« ئەگەر دەتەوێت پزیشکێکی لێهاتوو بیت ، مرۆڤێکی چاك بە »
ئەدلێر ئاراستـەی رامیـاری سۆشیالیستانە بوو، کۆمەڵناسیو زانستی ئابووری خوێند ، بەڵام گرنگی بە بیرو باوەری رامیاری مارکس نەدا . بەڵکـو ئاراستەی سۆشیالیستیە مرۆڤاتیەکەی پاڵپشتی یەکسانیو هاریکاری نێوان کۆمەڵانی خەڵکی دەکردو داوای دیمـوکـراسی کۆمـەلایـەتی دەکرد . لە سەرەتاوە وەك پزیشکی چاو کاری دەکـرد . پاشان بووە پزیشکی گشتی و دوای ئەوەش لای دایـە لای خوێنـدنی کۆئـەنـدامی دەمارو دەروندا . نەخۆشەکانی واتە ئەوانەی سەریان لە عەیادەکەی داوە دەڵێن گوایە لە منداڵیدا نەخۆش کەوتوون و هەستیان بە لاوازی کردووە لەو ساتەدا ، بەهۆی وەرگرتنی ئەم زانیاریانەوەو ئاگـاداری تایبـەتی ژیانی ناخۆشی منداڵی خۆیەوە چۆنێتی - سەرکەوتن بە سەر ئەم چەڵەمانەدا تێگەیشتووە .
چونکە ئەم هۆکارانە رۆڵێکی گرنگیان هەبووە لە چاندنی تۆوی بیری هەست بە کەم و کوری کردن و کار تێکردنیشی لە سەر رەفتاری مرۆڤ .

لە سەرەتای ئەم سەدەیەداو ، بە تەواویش ساڵی ۱۹۰۲ پەیوەندی ئەدلێرو فرۆید دەستی پێکرد . فرۆید داوای ئەوەی دەکـرد کە کۆببنـەوەو لە ماڵەکـەیداو لەگـەڵ زانایانی تری دەروننـاسیـدا کار بکـەن بۆ پێکهێنـانی قوتابخانەی دەرون شیکاری . (نۆ) ساڵ پێکەوە کاریان کرد ، بەلام بە درێژایی ئەم نۆ ساڵە ئەدلێرو فرۆیـد پەیـوەندی‌یەکی بە تینیان لە نێواندا دروست نەبوو ، جگە لەمەش ئەدلێر ئارەزووی ئەوەی نەبوو کە پەیوەندی‌یەکی بەهێز لەگەڵ هەر ئەندامێکی تری کۆمەڵەکەدا بنیات بنێت . ساڵی ۱۹۱۰ ئەدلێر بە یەکەمین سەرۆکی کۆمەڵەی دەرون شیکاری ڤیەنا هەڵبژێررا . ساڵی ۱۹۱۱ دەستی کردە ئاشکرا کردنی بیرو بۆ چوونەکانی لە نێوان ئەندامانی یەکێتی دەرون شیکاران دا ، کە ئەم بیرو بۆچوونانەش پێچەوانەی بیرو بۆ چوونی فرۆید بوون . وەڵام دانەوەی ئەندامانی کۆمەڵەکە بۆ ئەدلێر زۆر توند بوو ناچاریان کرد کۆمەڵەی دەرون شیکاری ڤیەنا بەجێبهێڵێت و کۆمەڵەیەکی تر پێك بێنێت کە پێی دەوترا (کۆمەڵەی توێژەرەوانی ئازاد لە دەرون شیکاریدا) دوو ساڵ ، واتە ساڵی ۱۹۱۳ ناوی ئەم کۆمەڵەش گۆرا بە ناوێکی تر کە «دەرونزانی‌تاکی» بوو .

ئەوەی بە ئەدلێرەوە دیـار بووە هەر لە سەرەتاوە رووی تێروانینی بۆوە بۆ مرۆڤ لە هەمـوو لایـەکـەوە ، نەك روانینە لایـەنێکی دیاری کراوی رەفتارو هەڵس و کەوت . یەکێك لەو بنەمایانەی کە ئیجای زاراوەی «تاکانە» یان «تاکی» لا دروست کردووە روانینێتی بۆ مرۆڤ وەك و یەکەیەکی تەواوو تەواو بوو .

ئەدلێر لە جەنگی یەکـەمی جیهـانیـدا وەك پزیشـك لەسـوپـادا لە نەخـۆشخـانـەی ڤیەنا کاری کرد ، ئەم تاقی کردنەوەش سوود بەخش بوو بۆی بە تایبەتی ئەو بەدبەختیەی کە جەنگ پاش خۆی خوڵقاندی . ئەدلێر لە نووسراوەکانیدا پێ لەسـەر یەکێتیو خۆشەویستیو رێزی نێوان مرۆڤ و مرۆڤ دادەگرێت .

لە سەرەتای بیستەکاندا (۱۹۲۰) ئەدلێر ناوبانگی پەیدا کردو زاناکان دانیان پێدانا . بانگهێشتن و گەشت و سەردانی دەسـتـی پێ کرد بۆ موحـازەرە دان ، سەری وولاتـە یەککگرتووەکانی ئەمەریکای داو بیرو باوەرەکانی بۆ ئەو کەسانە باس دەکرد کە دەهاتنە گوێ گرتن موحازەرەکانی . ساڵی ۱۹۳۷ کاتێ بە گەشتێك هەڵدەستا بۆ گووتنەوەی چەند موحازەرەیەك تووشی «النـوبـە القلبیـە» بوو لە ئەنجـامـدا لە ئەبـردینی سکوتلاندا) گیانی سپارد .

سەرچاوەکان

١ـ شلتـز ، دوان نظریـات الشخصیـة ، ترجمـة حمـد ولي لکـربـولی وعبدالرحمن القیسي جامعة بغداد ، وزارة التعلیم العالي والبحث العلمي ، مطبعة جامعة بغداد ، (١٩٨٣)

2- Adler , A. The Scince of Living .

3- Adler , A. Advantages and disadvantages of the inferiority feeling.

4- Adler , A. on the origins of the Striving for Superiority and ofsoul interst .

5- Ansbacher , H.L. and Ansbacher , R.R. The individual Psychology of Alfred Adler.

6- Furtmuller , C. Alfred Adler : Abiographical Essay

7- Ryckman , R.M. and Sherman , M,F. Locus of Control and attitudes of workers and College Studeuts .

8- Rychman , R.M. The Theories of Personality .

ئەم باسە نووسینی قاسم حسین صالح و لەگۆڤاری آفاق عربیە عدد ١٠ تشرین الاول ١٩٨٧ ل ل ٦٦ ـ ٧٢ دا بلاوی کردوتەوە

O